

Del llibre al lector: els ordres de la lectura pública

Jordi LLOBET I DOMÈNECH

RESUM: *Descripció del projecte de difusió bibliogràfica del Sistema de Lectura Pública de Catalunya endegat pel Servei de Biblioteques i del Patrimoni Bibliogràfic. A partir de l'experiència viscuda amb aquest projecte, i d'unes lectures teòriques, es proposen una sèrie de reflexions sobre el paper i les funcions del treball bibliogràfic en el camp de la lectura pública.*

Fer anys de vegades es converteix en una càrrega feixuga; en d'altres ocasions, però, els aniversaris són un bon motiu de celebració. El mes de gener de l'any 1988, el Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya crea un servei d'informació bibliogràfica amb l'objectiu d'ordenar el procés d'adquisició anual del fons de manteniment de les seves biblioteques. Quatre anys després, el mes de gener de l'any 1992, la feina d'aquest servei es consolida amb l'edició del primer número de la *Bibliografia selectiva de novetats*. Hem celebrat els onze anys de la publicació amb el número 44, corresponent al mes de gener de 2003, i volem compartir amb tots vosaltres la satisfacció del treball fet.

El projecte de difusió bibliogràfica mitjançant la xarxa de biblioteques té l'origen en la revisió de la política d'adquisicions endegada pel Servei de Biblioteques a mitjan anys vuitanta. La direcció tècnica de l'època es planteja una alternativa al sistema descentralitzat de la tria d'adquisicions, ja que l'experiència havia demostrat que en alguns aspectes resultava inoperant. D'una banda, la dispersió de títols adquirits alentia els processos de catalogació i de gestió de les adquisicions; de l'altra, l'allau de novetats publicades anualment feia molt difícil que les biblioteques fessin front aïlladament a les tasques de selecció. La proposta escollida, inspirada en un model francès, parteix de la centralització del treball bibliogràfic i dibuixa un esquema d'organització capaç d'articular de forma operativa els processos de tria i gestió d'adquisicions.

Jordi Llobet i Domènech. Servei de Biblioteques i del Patrimoni Bibliogràfic de la Generalitat de Catalunya. jllobetd@correu.gencat.es

Article rebut el maig de 2002; revisat el setembre de 2002

Una comissió formada per bibliotecaris del Servei de les diferents àrees territorials proposarà a les biblioteques una tria bàsica de les novetats editorials. Aquesta tria es recollirà en unes bibliografies selectives periòdiques que s'enviaran a totes les biblioteques de la xarxa per tal d'orientar la seva feina de selecció. El model aposta per la consolidació d'un sistema descentralitzat de desenvolupament de les col·leccions, que aprofita els avantatges de la centralització de les tasques d'informació bibliogràfica. La bibliografia, com a eina orientativa, respecta l'autonomia de les biblioteques en l'adequació del seu fons al públic i a la comunitat del seu entorn.

Les bibliografies havien d'oferir els títols bàsics dels diferents camps del coneixement dins d'una oferta àmplia i diversa, buscant l'equilibri temàtic i per edats de la col·lecció i atenent els diferents nivells culturals. Els butlletins de novetats contribuiran a l'actualització dels fons de les biblioteques, i alhora es convertiran en la base per a l'elaboració dels lots inicials de les biblioteques de nova creació.

Pensem que, tot i el temps transcorregut, els objectius exposats conserven encara la validesa. El context i les eines de treball han anat canviant, però es manté una línia de continuïtat amb el projecte original,¹ el qual s'ha vist enfortit per tres avenços cabdals: 1) la creació l'any 1991 d'una base de dades dissenyada específicament per al treball bibliogràfic; 2) la incorporació, a partir de l'any 1998, de comentaris crítics a les citacions bibliogràfiques; i 3) l'edició i difusió de la bibliografia al conjunt de biblioteques del Sistema de Lectura Pública de Catalunya² i a un gran nombre d'institucions del camp de la lectura, a partir de l'any 1999.

El procés de treball segueix, bàsicament, la mateixa dinàmica tot i els onze anys que han transcorregut des del primer número de la publicació. La Comissió de Bibliografia es reuneix periòdicament per tal d'efectuar la tria de les novetats editorials rebudes. Els llibres escollits passen a formar part del catàleg col·lectiu de la lectura pública i posteriorment s'incorporen a la base de dades bibliogràfica. El aspectes més rellevants de cada obra, que es co-

1. Un article aparegut en aquesta mateixa publicació fa gairebé onze anys recollia els fonaments del projecte de bibliografia que acabem d'exposar: Comissió de Bibliografia, "Difusió bibliogràfica i adquisicions a la Xarxa de Biblioteques Públiques de la Generalitat de Catalunya", *Item*, núm. 11 (juliol-desembre 1992), p. 54-62.
2. La difusió de la bibliografia al conjunt de biblioteques del Sistema de Lectura Pública es fa d'acord amb l'article 37 de la LSBC on s'estableix que els serveis nacionals han de prestar assessorament en l'adquisició de fons de les biblioteques. Vegeu també: Anna Bröll i Nadal, "El Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya: un projecte de cooperació i coordinació en l'àmbit de les biblioteques públiques", *Item*, núm. 27 (juliol-desembre 2000), p. 75.

menten durant el procés de tria, es recullen en el moment de la redacció de les ressenyes bibliogràfiques. Valorem aquesta tasca de redacció com un dels aspectes més importants del nostre treball.

Actualment el Servei de Biblioteques disposa d'una base de dades bibliogràfica que conté prop de vint-i-dos mil registres, una tercera part dels quals conté comentaris crítics. La incorporació diària de nous títols, així com l'actualització de les notícies ja existents, fa preveure que en un termini no gaire llunyà tots els registres estaran anotats. A partir d'aquesta base s'obtenen diversos productes: l'edició trimestral de la bibliografia de novetats, els lots inicials per a les biblioteques, llistats selectius fets a partir de perfils definits per les biblioteques, etc. De cara al futur ens plantejem reptes nous: enllestir l'edició dels lots bàsics, fer accessible la base de dades a través d'Internet, obrir-la a col·laboracions externes (institucions del món bibliotecari, institucions del camp de la lectura, etc.), ampliar el diàleg amb les biblioteques mitjançant la incorporació dels seus suggeriments i comentaris crítics, etc.

Podríem detallar amb més precisió la nostra feina i podríem fer càbales sobre el seu desenvolupament en el marc d'una virtualitat futura. Tanmateix, penso que potser serà més interessant exposar algunes de les qüestions i dels debats essencials que ens han acompanyat durant tots aquests anys: quins elements determinen la tria d'un llibre? Quin perfil ha de tenir la col·lecció ideal? Quines competències professionals exigeix aquesta tasca? Quina "autoritat" tenim els bibliotecaris a l'hora de recomanar unes lectures? En definitiva, quin és el paper i les funcions del treball bibliogràfic en el camp de la lectura pública.

Per intentar respondre aquesta qüestió m'ha semblat oportú oferir prèviament un possible itinerari de lectures teòriques. El diàleg amb els textos escollits pretén delimitar un horitzó teòric que ens permeti una millor comprensió dels ordres actuals de la lectura pública.

DE L'ORDRE DEL DISCURS A L'ORDRE DE LA LECTURA

El punt de partida escollit per al meu itinerari el constitueixen les reflexions del filòsof Michel Foucault exposades en la conferència *L'ordre del discurs*.³ Segons el pensador francès, el mètode adient per a reconstruir l'horitzó de possibilitats d'una cultura passa per una anàlisi històrica del mode d'existència i dels límits dels discursos que la configuren.

3. Michel Foucault, *L'ordre del discurs i altres escrits* (Barcelona: Laia, 1982).

Segons la seva tesi, ens cal entendre sempre qualsevol discurs com un punt en una trama, en una relació de suport i de dependència envers la resta dels discursos del sistema cultural de què forma part, en el marc d'una xarxa de relacions de jerarquia i de dominació. Un estudi dels fenòmens discursius hauria de determinar, doncs, les condicions de la seva existència, i hauria d'establir les correlacions que el discurs manté amb la resta d'enunciats que el precedeixen i que el prosseguiran.

Afirma Foucault que “en tota societat la producció del discurs és ensem controlada, seleccionada, organitzada i redistribuïda per un cert nombre de procediments que tenen la funció de conjurar-ne els poders i els perills”. I el discurs no és simplement “allò que tradueix les lluites o els sistemes de dominació, sinó allò pel qual i mitjançant el qual es lluita, el poder del qual hom tracta d'emparar-se”. L'ordre dels discurs, doncs, es troba sotmès a uns procediments de control i de delimitació de la seva existència, així com a un sistema normatiu que es veu reforçat per uns complexos institucionals que s'encarreguen de reproduir els valors ideològics i culturals d'una determinada visió del món.

Amb més o menys incidència, des del camp de la lectura pública participem en aquest procés de reproducció. La feina endegada per un ampli sector de bibliotecaris en la construcció del discurs relatiu al llibre infantil seria una model paradigmàtic d'aquesta participació.

L'estudi italià Armando Petrucci⁴ parteix de les reflexions de Foucault en fer l'anàlisi dels ordres de la cultura escrita; el mèrit de l'investigador italià rau a traslladar les consideracions sobre l'ordre del discurs a l'ordre de la lectura. Segons Petrucci, el control de la lectura és més directe i simple que el de l'escriptura: “perquè funcioni només cal que les lectures del públic que cal alfabetitzar i educar (és a dir adoctrinar) estiguin orientades cap a un determinat corpus d'obres i no cap a d'altres, cap a un cànon fix que pot ésser més o menys ampli, més liberal o restrictiu, però que s'imposa exactament com un cànon, és a dir, com un valor indiscutible que cal assumir com a tal”.

L'anàlisi de Petrucci s'aplica als mecanismes d'apropiació del text, és a dir, als processos de lectura, els quals estan sotmesos a procediments de control anàlegs, si no idèntics, als de la producció de textos. En el camp de la lectura, les institucions bibliotecàries ocupen una posició rellevant i intervenen amb la seva “autoritat” en la difusió d'un cànon i d'unes pràctiques d'utilització de la lectura específics, de tal manera que participen en la construcció d'un ordre social i cultural determinat.

4. Armando Petrucci, “Leer por leer: un porvenir para la lectura”, en: Guglielmo Cavallo, Roger Chartier (eds.), *Historia de la lectura en el mundo occidental* (Madrid: Taurus, 1998), p. 519-549.

Ara bé: constatem reiteradament que la lectura pública en el sistema cultural es posiciona al servei d'un ordre essencial, integrador, imparcial i universal. Un ordre específic d'organització de la cultura escrita que es concreta, bàsicament, en tres aspectes: a) uns sistemes de classificació i d'ordenació de la saviesa universalment acceptats que regulen l'accés als llibres; b) la difusió d'un cànon de lectures uniformement acceptat; i c) uns hàbits i unes pràctiques d'utilització de la lectura propis de l'espai de la biblioteca.

Tots tres aspectes passen actualment per un procés de revisió i són qüestionats per algunes institucions professionals. El nostre treball se centrarà, a partir d'ara, únicament en l'anàlisi dels processos que regulen la formació i la difusió dels repertoris "canònics" que s'utilitzen per a la constitució dels fons de les biblioteques públiques.

L'ORDRE DE LA LECTURA I EL CÀNON

El model d'interpretació de la realitat cultural proposat per Pierre Bourdieu⁵ ens serà molt útil per a fer front a aquesta tasca. El sociòleg francès aporta una base metodològica i conceptual molt productiva per a la interpretació del funcionament del camp de la lectura pública, i en especial del paper que hi fan els repertoris canònics.

Començarem per situar el model d'interpretació dels sistemes culturals proposat pel filòsof francès. Segons Bourdieu, l'anàlisi de qualsevol fenomen cultural obliga a dues feines: d'una banda, a l'estudi de la gènesi, de l'estructura i de la dinàmica interna del seu camp de producció; de l'altra, a la comprensió de la xarxa de relacions que estableix amb la resta de camps del sistema, i de manera especial amb el camp del poder.

El procés que porta cap a l'autonomia dels camps culturals genera la formació d'un capital simbòlic i, alhora, una lluita per apropiar-se del control dels instruments de producció d'aquest capital. L'objectiu principal dels agents de cada camp cultural rau a aconseguir el control del poder de consagració, o sia, la capacitat d'atorgar valor a objectes o a persones, de manera que se'n pugui treure un benefici material o simbòlic.

A partir d'aquest fonament, Pierre Bourdieu qüestiona els valors essencials que s'atorga la institució de la lectura, tant pel que fa a la consagració d'un corpus modèlic de textos com a les modalitats de lectura legitimades.

5. Pierre Bourdieu, *Las reglas del arte: génesis y estructura del campo literario* (Barcelona: Anagrama, 1995).

Segons el sociòleg, cal situar els processos de canonització en el marc de les lluites que es dirimeixen a l'interior de cada camp de producció cultural. El cànon, en certa mesura, reproduïx els valors d'una posició determinada, la qual prova d'imposar uns autors i unes lectures adients als interessos específics dels agents que ocupen aquesta posició.

El control que exerceix aquesta posició sobre el signes de reconeixement i els senyals distintius d'un camp cultural determinat s'aplica tant en relació amb el món present com envers el passat, legitimant tant els discursos actuals com la tradició precedent. La recepció d'uns models i la competència que n'exigeix la comprensió són, doncs, històricament produïts i reproduïts, és a dir, són indissociables de les condicions històriques del seu establiment. Cada època i cada grup hegemònic delimita el territori de la canonicitat i defineix noves formes i lectures en funció de les seves necessitats i expectatives.

Els complexos institucionals que controlen la interpretació consagren i modelitzen un sistema normatiu essencial que es presenta com un ordre tancat, un ordre que es tendeix a assumir com a "objectiu", tot i que no deixa de ser una construcció social de la realitat. En aquest sentit seria molt allisonador comparar dues propostes bibliogràfiques canòniques realitzades des del camp de la lectura pública i allunyades en el temps; ben segur que comprovaríem com les lectures proposades en ambdós repertoris responen a horitzons ideològics diferents.

L'ORDRE DE LA LECTURA PÚBLICA

Des d'aquesta perspectiva sociològica, caldria veure quins són els models i els valors de què s'ha apropiat el camp de la lectura pública al llarg del seu procés d'afirmació; quins són els esquemes de valoració i de percepció que ha construït al llarg de la seva història. La manca d'estudis sobre la nostra realitat cultural m'ha portat a utilitzar, com a proposta modèlica, el treball d'Anne-Marie Chartier i Jean Hébrard,⁶ una allisonadora anàlisi de l'evolució dels discursos de les institucions bibliotecàries en el marc de la cultura francesa.

La seva recerca identifica les instàncies de producció i de control del camp de la lectura pública i analitza els discursos que prescriuen els hàbits, així com les pràctiques que li són específiques. Del seu treball destacaré úni-

6. Anne-Marie Chartier, Jean Hébrard (eds.), *Discursos sobre la lectura: 1880-1980* (Barcelona: Gedisa, 1990).

cament els aspectes relacionats amb els processos de selecció i de formació de les col·leccions d'una biblioteca pública.

Des dels seus orígens, la lectura pública s'associa a un model lliure, igualitari, democràtic i popular d'accés a la cultura escrita. La biblioteca popular s'apropia de l'expressió "lectura pública" a mitjan segle XIX, quan es converteix en el mitjà d'accés a la lectura per a les capes socials més desfavorides. La "lectura pública", com a dispositiu d'aculturació popular i com a espai obert de difusió de valors i d'ideologia, es converteix ben aviat en el centre d'interès de les instàncies de poder, que enceten una lluita per controlar-ne l'ús.

Durant un llarg període de temps, la conservació del patrimoni escrit és el paradigma de funcionament de la biblioteca. La pervivència de la memòria escrita de la nació situa el llibre en una posició de privilegi respecte al lector i els seus interessos. Ben aviat, però, el llibre cedeix el lloc als lectors com a centre d'interès prioritari de l'organització de la biblioteca, que a partir d'ara assumirà com a funció principal atendre les necessitats dels seus usuaris.

El bibliotecari, en aquest nou context, haurà de redefinir les seves competències i convertir-se en un tècnic de les lectures al servei del ciutadà: un professional de la lectura dels altres. La posició de domini en el camp del llegible li exigirà la combinació del saber tècnic amb un ampli bagatge cultural i amb un bon coneixement de les necessitats dels lectors atesos. La competència que li correspon en la formació de les col·leccions es resoldrà en l'establiment d'uns criteris "objectius" i d'uns valors essencials específics, que es resumeixen en el següents conceptes:

- a) Universalitat: cal atendre les necessitats de tots el públics i abastar tots els camps del saber.
- b) Imparcialitat: ha de contemplar totes les opinions i creences, sense discriminar per motius socials o ideològics.
- c) Diversitat: ha d'integrar tots els gustos i nivells culturals: popular, d'elit, informatiu, crític, instructiu, recreatiu, etc.
- d) Qualitat: cal oferir bons llibres i les obres mestres del repertori universal.
- e) Actualitat: s'haurà de procurar una renovació permanent de les col·leccions de manera que es faciliti l'accés a la cultura de referència de l'època.

Aquests són, de fet, els mateixos valors essencials que recullen tant les directrius internacionals sobre biblioteques públiques com el *Manifest de la Unesco de la biblioteca pública*.

FI DEL TRAJECTE

Ha arribat el moment d'intentar respondre les preguntes formulades poc abans d'iniciar el nostre itinerari de lectures. L'utilitatge propi de la tradició bibliogràfica ens ha reportat unes tècniques i un corpus metodològic molt operatiu per a avaluar l'òptima realització d'una obra. Així, quan fem l'anàlisi d'un document comptem amb les eines adients per a valorar-ne tant els aspectes formals com l'estructura de la informació que ofereix. Ara bé: ¿podem valorar la importància d'una obra únicament a partir d'ella mateixa, o bé ens cal situar-la dins un horitzó cultural i reconèixer el diàleg que estableix amb la resta de discursos del seu camp cultural i de la seva tradició?

Si fos així, una part de la nostra feina consistiria a situar l'aportació d'aquesta obra en el marc d'uns corrents i d'unes tradicions bibliogràfiques. Traçar les línies de continuïtat o de crítica dels nous discursos envers la pròpia tradició permetrà reconstruir les tensions al si dels diferents camps del coneixement i les lluites que es dirimeixen per assolir el control del propi camp. El coneixement d'aquestes tradicions i dels eixos paradigmàtics que entrellacen les línies evolutives dels diferents camps del saber és una de les mancances de la nostra formació. Fóra interessant valorar si caldria incorporar-lo a les nostres competències professionals.

Hem vist com cada època elabora, des del seu horitzó d'expectatives, noves interpretacions de la realitat i revisa les "lectures" del món que l'han precedit. Al llarg de la història de la cultura escrita, la visió del món de cada època ha quedat recollida en la formació d'uns cànons d'obres que reproduïxen un determinat ordre del món i el fan perviure en el temps. ¿Fins a quin punt les nostres accions no s'han d'entendre també en el marc del procés de consolidació d'un sistema cultural determinat, del qual formem part? Si és així, abans que cap altra cosa caldria definir l'horitzó cultural i ideològic de la nostra feina.

Propostes com les de Bertrand Calenge són un pas imprescindible per a situar el projecte de biblioteca en un marc cultural determinat al qual es vol servir. L'estudi dels protocols i dels mecanismes de selecció bibliogràfica que segueixen els responsables de la formació i adquisició de les col·leccions de les biblioteques ens seria de gran ajuda per a conèixer la resposta que donen a la qüestió els serveis bibliotecaris actuals. D'aquesta manera constataríem si els reptes que es plantegen a la lectura pública es resolen des de les instàncies professionals que la gestionen, o bé si secedeix el poder i l'apropiació d'aquest control a d'altres agents culturals o polítics.

L'itinerari, finalment, ens porta a plantejar-nos fins a quin punt la formació dels repertoris bibliogràfics, tot i afermar-se en uns principis essencials,

imparcials i universals, reprodueix les lluites pel control de la interpretació de cada època. Unes lluites en què la lectura pública intervé com a actor secundari, atès que el paper protagonista correspon a d'altres instàncies culturals, com ara a les editorials, les universitats i la crítica. Un paper secundari que, tanmateix, no hauríem de menysprear.

Hem vist com després d'un llarg procés, de gairebé cent anys, la funció de les biblioteques ha canviat radicalment. Avui, el servei al lector ocupa una posició central en la definició dels objectius de la biblioteca pública, per davant del servei al llibre. I aquest fet ha introduït un dilema cabdal en el procés de desenvolupament de les col·leccions i en les tasques de selecció: si es forma la col·lecció de llibres en funció de la demanda del públic, es corre el risc de derivar el fons cap a una lectura d'èxit, fugissera i sotmesa a l'impacte mediàtic; si l'oferta es proveeix en funció d'una tasca pedagògica d'accés a les grans obres de la cultura tradicional, es corre el risc de derivar el fons cap a una lectura d'elit i minoritària. Què fer amb la filosofia quan sabem que ningú no en llegeix? Per què no hi ha historietes a les biblioteques? Best-sellers o novel·la de qualitat?

En definitiva, caldria veure fins a quin punt el paper mediador que fan els professionals de la lectura pública pot desembocar en una posició d'autoritat i pot apropiarse d'un espai que fins fa poc tenia a les mans, i que un decantament excessiu envers les competències tècniques del seu saber està fent perillar. I, sobretot, caldria reforçar el paper que tenim els bibliotecaris en la definició de l'espai de la lectura pública. Nosaltres, amb la nostra modesta feina bibliogràfica, hem provat d'entendre aquest espai i de fer-lo cada cop més nostre.

Us demanem disculpes si en lloc de respondre a les preguntes formulades hem acabat plantejant-ne de noves; però, con tots sabeu, aquest és també un dels fonaments de la lectura.